

**ABDÜLMELİK b. MUHAMMED-
el-MEHDİ**

(عبدالمك بن محمد المهدي)

Ebû Mervân Abdülmelik el-Mu'tasım-
Billâh b. Muhammed el-Mehdî
(ö. 986/1578)**Mağrib'de kurulan Sa'diler
Devleti'nin hükümdarı
(1576-1578).**

Muhammed el-Mehdî'nin 1557'de ölü-
mü üzerine yerine oğlu Abdullah el-Gâ-
lib geçti. Tahta geçmez kendisine
rakip olmasından endişe ettiği kardeşi
Osman'ı öldürttüğü gibi, Abdülmelik ile
diğer kardeşlerini de baskı altına aldı.
Abdullah el-Gâlib 1574'te ölünce, tahta
Müstansır unvanıyla oğlu Muhammed
el-Mütevekkil çıktı. Fakat hükümdarlık-
ta hak iddia eden amcaları Abdülmelik
ve Ahmed ile mücadele etmek zorunda
kaldı. Fas'ta öteden beri hânedan men-
suplarından biri Osmanlılar'ın desteğini
sağlarsa diğeri mutlaka hıristiyanların
himayesine sığınır. Yeğeni karşısında
Osmanlılar'ın desteğini kazanmak iste-
yen Abdülmelik de aynı yola başvurdu
ve İstanbul'a giderek hakkı olan hüküm-
darlığın yeğeni tarafından gaspedildiği-
ni söyledi ve yardım istedi. Eski dostu
Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa Abdülme-
lik'e yardımcı oldu. Cezayir Beylerbe-
yi Ramazan Paşa'ya bir ferman gönde-
rilerek Muhammed el-Mütevekkil'in,
amcası Abdülmelik'in hakkını gözetme-
si ve bir anlaşmaya varmaları istendi.
Fakat Muhammed el-Mütevekkil bu fer-
manı dinlemedi. Bunun üzerine Rama-
zan Paşa kumandasındaki 20.000 kişi-
lik Osmanlı ordusu Mütevekkil'in üzeri-
ne yürüdü. Miknâs civarında meydana
gelen savaşta Mütevekkil mağlûp olup
kaçtı.

Abdülmelik, 9 Mart 1576'da el-Mu'ta-
sım-Billâh unvanıyla tahta çıktı ve 1577
yılı Mayıs'da Osmanlı Padişahı III. Mu-
rad'a elçilerle birlikte değerli hediyeler
göndererek şükranlarını sundu. Daha
sonra Osmanlı teşrifat ve teşkilâtının
tesiri altında giyim kuşamda, saray ge-
leneklerinde ve diğer bazı hususlarda
birtakım değişiklikler yaptı; hatta Os-
manlı padişahları gibi cuma ve bayram
günleri namaza alayla çıkmaya başladı.
Bu arada Tanca'ya sığınarak Portekizli-
ler'le anlaşan Muhammed el-Mütevek-
kil yeniden saltanat mücadelesine gi-
rişti ve Portekiz Kralı Don Sebastian'-
in emrindeki büyük bir orduyla amcası
Abdülmelik üzerine yürüdü. Abdülmelik

de Türkler'den ve Araplar'dan oluşan
bir orduyla Portekiz kuvvetlerinin karşı-
sına çıktı. 4 Ağustos 1578 tarihinde Vâ-
dilme'hâzin yakınlarında meydana ge-
len ve tarihe "Üç Kral Harbi" (Ma'reke-
tü mülûki's-selâse) adıyla geçen savaşta
her iki taraf da ağır kayıplar verdi. So-
nunda Muhammed el-Mütevekkil ve Kral
Sebastian'la birlikte Abdülmelik de öldü;
yerine kardeşi Ahmed el-Mansûr geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 18, s. 15; nr. 30, s. 185, 197;
Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285,
III, 262-263; Henry de Castries, *Sources inédites
de l'histoire du Maroc de 1530 à 1845*,
Paris 1905, I, 383-393, 395 vd.; Halil Edhem,
Düvel-i İslâmiyye, İstanbul 1927, s. 68; Zirikli,
el-A'lâm, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 311;
Abdülkerim Kerîm, *el-Mağrib fi 'ahd'id-devle-
ti's-Sa'diyye*, Rabat 1397/1977, s. 97-106;
Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 45-48;
III/2, s. 268-269; Charles André Julien, *Histoire
de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algérie-Maroc*,
Paris 1980, II, 209-211; Jamil M. Abun-
Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic
Period*, London 1987, s. 213-215; A. Cour,
"Sa'diler", *İA*, X, 43.

ZİYA KAZICI

**ABDÜLMELİK b. NÜH
b. MANSÜR**

(عبدالمك بن نوح بن منصور)

Ebü'l-Fevâris Abdülmelik
b. Nüh b. Mansûr
(ö. 389/999'dan sonra)**Sâmânî hükümdarı
(Şubat 999-Ekim 999).**

Sâmânîler'in son yıllarında Türk ku-
mandanları çıkardıkları iç karışıklıklarla
devleti sarsmaya başlamışlardı. Sâmânî
Hükümdarı Ebü'l-Hâris Mansûr b. Nüh
992 yılında Karahanlı Buğra Han Hâ-
rûn ve haleflerinin saldırılarına uğradı.
Ayrıca Türk Emîri Fâik Hassa, Vezir
Ebü'l-Muzaffer Muhammed, Begtüzün
ve Gazneli Mahmud'un faaliyetlerini de
kontrol altına alamadı. İki müttefik,
Fâik ile Begtüzün, Gazneli Mahmud'a
karşı kendilerini desteklemeyen Ebü'l-
Hâris Mansûr'u tahtan indirerek gözle-
rine mil çektiler ve küçük kardeşi
Abdülmelik b. Nüh'u Sâmânî tahtına çı-
kardılar (Safer 389/Şubat 999). Bunun
üzerine Gazneli Mahmud, Fâik ve Beg-
tüzün'e karşı harekete geçti; bu sırada
Abdülmelik b. Nüh da onların yanınday-
dı. Meydana gelen çetin bir savaştan
sonra Sâmânî kuvvetleri mağlûp ol-
du, Abdülmelik ile Fâik Buhara'ya çekil-
diler. Sultan Mahmud Horasan'ı istilâ
edip Fâik, Begtüzün ve Abdülmelik'i Mâ-

verâünnehir'e sürdü. Karahanlı İlig Han
Nasr da 23 Ekim 999'da Buhara'yı işgal
ederek Sâmânîler'in Mâverâünnehir'deki
hâkimiyetine son verdi. Yanında bu-
lunan az sayıdaki kuvvetle ne yapacağı-
nı şaşırان Abdülmelik b. Nüh kaçıp sak-
landıysa da İlig Han hükümet sarayına
girdi ve Abdülmelik'i yakalayarak hâne-
danın diğer üyeleri Ebü'l-Hâris Mansûr,
kardeşleri Ebü İbrâhim İsmâil ve Ebü
Ya'kûb ile birlikte Özkent'e sürüp orada
hapsettirdi. Abdülmelik Özkent'te öldü.
Böylece toprakları Gazneliler ve Kara-
hanlılar tarafından paylaşılan Sâmânî-
ler Devleti de son bulmuş oldu. Ebü'l-
Hâris ile İsmâil el-Müntasır devleti yeni-
den kurmak için beş yıl daha mücadele
ettiler; fakat hiçbir sonuç elde edeme-
diler.

BİBLİYOGRAFYA :

Beyhakî, *Târîh*, Tahrân 1324, s. 64; İbnü'l-
Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-
76 — Beyrut 1385-86/1965-66, VIII, 507, 535;
IX, 145-146, 148-149; Hamdullâh-i Müstev-
fî, *Târîh-i Güzide* (nşr. E. G. Browne), London
1910, s. 391, 394; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak
1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 358-359; E. de
Zambaur *Manuel de Généalogie et de Chrono-
logie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hannover
1927, s. 202-203; Halil Edhem, *Düvel-i İslâ-
miyye*, İstanbul 1927, s. 176-178, Muhammed
Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmûd
of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 43-45, 60-61,
140-164, 168, 183; W. Barthold, *Türkistan* (haz.
H. Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 338-339;
Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail
Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, III, 454-455; V. F.
Büchner, "Sâmânîler", *İA*, X, 142; C. E. Bos-
worth, "Abd al-Malek b. Nüh", *EI*, I, 127-
128.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABDÜLMELİK b. NÜH b. NASR

(عبدالمك بن نوح بن نصر)

el-Melikü'l-Müeyyed Abdülmelik
b. Nüh b. Nasr
(ö. 350/961)**Sâmânî hükümdarı
(954-961).**

333'te (944) doğdu. Babası Nüh b.
Nasr'ın 954 yılında ölümü üzerine he-
nüz on yaşında iken Buhara'da Sâmânî
tahtına çıktı. Babası I. Nüh zamanında
Sâmânîler büyük sıkıntı içindeydi. Ab-
dülmelik tahta çıktığında idareye muh-
temelen Türk kumandanları hâkimdi.
Bu yüzden, muhteris emîrleri itaat altı-
na almakta büyük zorluklarla karşılaştı.
Özellikle Horasan Valisi Ebü Ali Çagâni,
Yukarı Ceyhun bölgesinde büyük bir nü-
fuza sahip, Ebü Ali İbrâhim es-Sîmcürî

de Kûhistan'da geniş topraklara hâkim durumda idi. Ebû Ali Çağânî'yi uzaklaştırarak için Abdülmelik tarafından Horasan'a gönderilen Bekir b. Mâlik orayı ele geçirdi. Ebû Ali de askerlerinin Abdülmelik'in ordusuna katılmaları üzerine, 200 taftarıyla Rey'de Büveyhîler'den Rûknüddeve'ye sığındı. Bekir b. Mâlik, Sâmanî emirinin Türk muhafızları tarafından öldürülünce (957) yerine Ebû'l-Hasan Muhammed es-Sîmcürî tayin edildi. Ancak halka kötü davrandığı için Abdülmelik onu azlederek Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezzâk'ı Horasan valiliğine getirdi (960). Ebû Mansûr Horasan'ı iyi idare etti. Bu arada Alptekin'in emrindeki Türk askerleri Buhara'da yönetimi ele geçirerek Sâmanîler'i zor durumda bıraktılar. Bunun üzerine Abdülmelik kumandanlarından Begtekin'i idam ederek askerlerin devlet idaresindeki nüfuzunu kırmak istedi. Fakat içteki karışıklıklar onu Türk Emîri Alptekin'i Horasan valiliğine tayin etmeye mecbur bıraktı (961). Büveyhîler'le I. Nüh devrinde başlayan savaşlar Abdülmelik devrinde Sâmanîler'e fazla fayda sağlamayan bir antlaşmayla sona erdi (344/955-56).

el-Melikü'l-müeyyed, el-Melikü'l-muvaffak ve el-Emîrür-reşid unvanlarını alan Abdülmelik 23 Kasım 961'de, Buhara meydanında çevgân oynarken attan düşüp öldü. Başka bir rivayete göre de düştükten sonra öldürüldü. Yerine kardeşi Mansûr b. Nüh geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VIII, 507-508, 535; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (nşr. A. Sâlihîni), Beyrut 1890 (ofset), s. 168; Hamdullah-i Müstevfi, *Târîh-i Güzîde* (nşr. E. G. Browne), Leiden 1910, s. 350, 384; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 350; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hannover 1927, s. 202-203; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 176-178; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 24, 181-182; Ziriklî, *el-A'lam*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 313; H. İbrâhîm Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, III, 450-451; W. Barthold, *Türkistan* (haz. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 141; a.m.f., "Abdülmelik", *İA*, I, 97-98; Erdoğan Merçil, "Sîmcürîler", *Tarih Dergisi*, sy. 32, İstanbul 1982, s. 115-116; Harold Bowen, "Rûknüddeve", *İA*, IX, 799-800; V. F. Büchner, "Sâmanîler", *İA*, X, 142; C. E. Bosworth, "Abd al-Malek b. Nüh b. Nasr", *Elr.*, I, 128.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABDÜLMELİK eş-ŞİRÂZİ

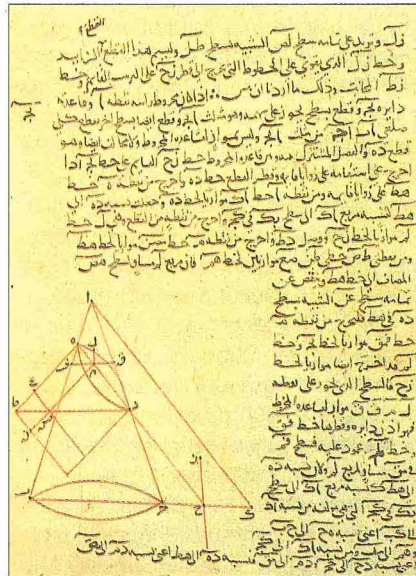
(عبدالمك الشيرازي)

Ebü'l-Hüseyn Abdülmelik b. Muhammed eş-Şîrâzî

Ortaçağ matematikçisi ve astronomi bilgini.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakta, 550'de (1155) ve nisbesine göre de muhtemelen Şîraz'da doğup 600'den (1204) önce öldüğü sanılmaktadır. Şîrâzî, daha çok Helenistik Grek matematikçilerinin kitapları üzerinde çalışmış ve onları özetleyerek Arapça'ya çevirmiştir. Ele geçen tek eseri, *Taşaffuhu'l-maḥrûṭât* (koni kesilmeleri), m.ö. III. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan, **elips** ve **hiperbol** kelimelerini ilk defa ilim dilinde kullanan, İskenderiye ekolünün ünlü geometri bilgini Pergeli (Antalya civarındaki Pergaeus) Apollonius'un *Kônika* (koniler) adlı eserinden yaptığı özlü kısaltmadır. Şîrâzî *Taşaffuhu'l-maḥrûṭât*'ı, kendinden önce *Kônika* üzerinde geniş bir inceleme yapmış olan Hilâl b. Ebü Hilâl el-Hımsî (ö. 270/883-84) ile Sâbit b. Kurre'nin (ö. 288/901) *İlmü eşkâli kutû'il-maḥrûṭât* adlı eserlerinden faydalanarak kaleme almıştır. Eser, Latince'ye de tercüme edilerek 1669 yılında Kilan'da (Kiel) basılmıştır. Abdülmelik eş-Şîrâzî'nin bundan başka, Batlamyus'un (Ptolemaeus) ünlü *Almagest*'ini de Arapça ola-

Abdülmelik eş-Şîrâzî'nin *Taşaffuhu'l-maḥrûṭât* adlı eserinden bir sayfa (Topkapı Sarayı, Müzesi Kıt., III. Ahmed, nr. 3463)

rak özetlediği bilinmektedir. Ancak bu eser ele geçmemiş olup Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1311) tarafından, ondan faydalanılarak Farsça'ya yapılan ve *Dürretü't-tâc li-ğurretü'd-dîbâc* adlı eserinin bir bölümünü teşkil eden *Almagest* tercümesi vasıtasıyla tanınmaktadır.

Bugün sadece yarısı mevcut olan *Kônika*'nın, Şîrâzî'nin *Taşaffuhu'l-maḥrûṭât*'ı ile diğer müslüman matematikçilerin eserin aslından yaptıkları tercümelemlerle tamamlanabilmiş olması, bu eserlerin ilim tarihi açısından taşıdıkları önemi artırmaktadır. *Taşaffuhu'l-maḥrûṭât*'ın yazma nüshaları, Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmet, nr. 3463), Süleymaniye (Yeni Cami, nr. 803; Cârullah, nr. 1507), Nuruosmaniye (nr. 2972), Leiden Üniversitesi (Oriental, nr. 513/1) ve Oxford Bodleian (nr. 3970, 3/1) kütüphanelerinde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Suter, *Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 115-116; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 858; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, II/1, s. 400-401; Sezgin, *GAS*, III, 134; V, 141; VII, 403; Ebü'l-Kâsım Kurbânî, *Zindegânâme-i Rîjâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365, s. 304-305; C. Schoy, "Şîrâzî", *İA*, XI, 563-564; D. Pingree, "Abd-al-Malek Şîrâzî", *Elr.*, I, 128.

SARGON ERDEM

ABDÜLMELİK b. ÜKEYDİR

(عبدالمك بن اكيذر)

(bk. ÜKEYDİR b. ABDÜLMELİK).

ABDÜLMUTTALİB

(عبدالمطلب)

Ebü'l-Hâris Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf b. Kusayy (ö. 577 m.)

Hız. Peygamber'in dedesi.

Asıl adı Şeybe'dir; Yesrib'de (Medine) doğdu. Babası Hâşim, annesi Medine'li Neccâroğulları'na mensup Selmâ'dır. Babası Gazze'de öldüğünden sekiz yaşına kadar annesiyle beraber Medine'de kaldı. Daha sonra amcası Muttalib yengenini alıp Mekke'ye götürdü. Şehre giren Muttalib'in terkisindeki çocuğu gören Mekkeliler, onu kölesi zannederek kendisine "abdü'l-Muttalib" dediler ve Şeybe o günden sonra Abdülmuttalib diye anıldı. Bir başka rivayete göre ise, Muttalib'e çocuğun kim olduğu sorulduğunda o, üstü başı pek düzgün olmayan Şeybe'yi o anda kölesi olarak tanıtmıştır.